

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА**

ВОЛОШИНА Валентина Віталіївна

УДК 159.9:37.015.31.

**ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ НАВЧАЛЬНОЇ УСПІШНОСТІ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ**

І9.00.07 - педагогічна і вікова психологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата психологічних наук

Київ - 1999

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова Міністерства освіти України

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор
Скрипченко Олександр Васильович,
Національний педагогічний
університет імені М.П.Драгоманова,
професор кафедри психології.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор,
дійсний член АПН України
Моляко Валентин Олексійович,
Інститут психології імені Г.С.Костюка,
завідувач лабораторії психології творчості

кандидат психологічних наук, доцент
Побірченко Неоніла Антонівна,
Інститут педагогіки і психології
професійної освіти, старший науковий співробітник

Провідна установа: Вінницький державний педагогічний університет
імені М.М. Коцюбинського, кафедра психології,
Міністерство освіти України, м. Вінниця

Захист відбудеться “21” жовтня 1999 р. о 14.30 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради К.26.053.02 в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова
(252601, м.Київ, вул.Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету
імені М.П.Драгоманова (252601, м.Київ, вул.Пирогова,9).

Автореферат розісланий “18” вересня 1999 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.В.Долинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Провідними завданнями початкової ланки освіти є встановлення потенційних можливостей учнів та цілеспрямований їх розвиток у різних видах діяльності. Інтенсивне впровадження розвивального навчання актуалізує проблему диференціації учбової діяльності школярів, з метою поліпшення їх загальної успішності. Створення умов для підвищення ефективності навчально-виховного процесу у школі передбачає обов'язкове врахування індивідуальних відмінностей дитини. Для цього необхідне різнобічне вивчення підростаючої особистості, яке можливе при використанні комплексного підходу у розв'язанні даної проблеми.

Ще у XIX ст. ідея комплексного вивчення людини була висловлена вітчизняним педагогом і психологом К.Д.Ушинським. У книзі "Людина як предмет виховання" він обґрунтував її необхідність, підкреслюючи, що таке завдання може бути реалізоване лише за достатнього аналізу психічних функцій індивіда. Комплексне вивчення особистості як об'єкта виховання, профвідбору та психотерапії було застосоване В.М.Бехтеревим. У психології комплексний підхід конкретизований у теоретичних і експериментальних дослідженнях Б.Г.Ананьєва, результатом яких стало твердження про те, що цілісне вивчення розвитку психіки людини має проходити через вивчення окремих комплексів, "блоків" психічних функцій. Під його керівництвом частково реалізовані згадані ідеї щодо вивчення різних видів і якостей уваги та перцептивних процесів особистості.

За останні десятиліття психологічна наука зробила значний крок до пізнання законів становлення індивідуальності та з'ясування основних напрямків у її розвитку. Існує ряд фундаментальних досліджень окремо взятих процесів і явищ психіки людини, на яких ґрунтуються психологічні характеристики різних вікових періодів особистості. Так, О.В.Скрипченком було здійснене дослідження інтелектуального розвитку молодших школярів. Близькими до його ідей є роботи Н.А.Побірченко, Т.М.Лисянської та інших. Комплексний підхід був застосований О.Г.Баллом при вивченні умов розв'язання математичних завдань та В.О.Моляко при визначенні факторів, які зумовлюють розв'язання учнями творчих задач.

Оскільки психічні функції виявляються не ізольовано, а у взаємозв'язку, виникає необхідність у системному вивченні їх розвитку, яке є оптимальним варіантом інтеграції даних про різноманітні прояви особливостей психіки людини, що виявляються у внутрішньофункціональних зв'язках її детермінант.

Становлення пізнавальної сфери дитини як цілеспрямованої розумової активності та інтелектуальної рефлексії починається з появою навчальної діяльності у молодшому шкільному віці. Водночас, як зазначає спеціаліст з проблем молодшого шкільного віку Л.О.Кондратенко, початкова школа є "останньою межею", коли ще можна зупинити процес занепаду розумових здібностей дитини.

Система навчальної діяльності покликана виявляти і розвивати природжені задатки учнів. Все ж, частіше вона виступає лише засобом розвитку дитини, який повинен бути скерований педагогами, чия вчасна професійна допомога відіграє далеко не останню роль у формуванні підростаючої особистості.

Питання підвищення ефективності навчальної діяльності було поставлене ще А.Біне і до цього часу не втратило своєї актуальності. На кожному етапі розвитку психолого-педагогічної науки створюються певні орієнтири щодо розв'язання даної проблеми. Аналіз наявних досліджень свідчить про необхідність перегляду, уточнення та розширення наукових уявлень про визначальні фактори навчальної успішності учнів початкових класів. Детального вивчення вимагає пізнавальний аспект структури навчальної діяльності молодших школярів, якість становлення якого у даному віці є основою подальшого їх розумового розвитку.

Для підвищення ефективності навчальної діяльності молодших школярів важливим є виявлення у них динаміки внутрішньофункціональної структури пізнавальної сфери та зміни в ній співвідношень домінуючих факторів, які обумовлюють успіхи з навчальних предметів. Однак, на

сучасному етапі даних про розвиток психологічних детермінант для об'єднання їх у структурні моделі, які мають вплив на успішність учнів початкових класів з навчальних предметів, ще недостатньо, а наявні дослідження мають деякі розходження і тому вимагають уточнення. Все вище перераховане обумовило вибір теми нашого дисертаційного дослідження “Психологічні детермінанти навчальної успішності молодших школярів”.

Тема дисертації входить до тематичного плану наукових досліджень кафедри психології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова і затверджена радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології АПН України (протокол № 2 від 09.02.1999 р.).

Об'єкт дослідження: навчальна діяльність молодших школярів.

Предмет дослідження: особливості психологічних детермінант навчальної успішності учнів початкових класів.

Мета дослідження полягає у виявленні і систематизації мікрівікових внутрішньофункціональних структур психологічних детермінант та встановленні їх взаємозв'язку із навчальною успішністю молодших школярів.

Дослідження базувалось на ідеї комплексного вивчення особистості, з якої логічно випливають положення про багатофакторний вплив не тільки педагогічних, а й психологічних детермінант на навчальну успішність учнів. Ми виходили з **припущення** про те, що:

- навчальна успішність молодшого школяра зумовлюється особливостями розвитку його моторико-дієвої і пізнавальної сфер та внутрішньофункціональними змінами у їх структурі;

- підвищення навчальної успішності молодшого школяра можливе при диференційованому навчанні з індивідуальним підходом до учнів за умови врахування змін її психологічних детермінант.

Відповідно до мети і гіпотези поставлені такі **завдання** дослідження:

- здійснити теоретичний аналіз проблеми психологічних детермінант навчальної успішності молодших школярів в науковій психолого-педагогічній літературі та практиці роботи школи;

- дослідити особливості розвитку пізнавальних (сприймання, пам'ять, мислення) і моторико-дієвих (моторна активність, увага) детермінант навчальної успішності учнів молодших класів.

- виявити динаміку внутрішньофункціональних структур психологічних детермінант навчальної успішності учнів початкових класів;

- обґрунтувати методичні рекомендації для підвищення ефективності навчальної діяльності молодших школярів із урахуванням домінуючих психологічних детермінант успішності учнів вчителям початкових класів та шкільним психологам.

Методологічною та теоретичною основою дослідження є Закон “Про освіту”, Державна національна програма “Освіта” (Україна XXI століття); ідеї К.Д.Ушинського про цілісне вивчення розвитку особистості на основі виховуючого навчання, положення Б.Г.Ананьєва про гетерохронність у розвитку окремих психічних функцій та їх систем, які є складовими індивіда як суб'єкта певної цілісності; дані вітчизняних психологів про навчальну діяльність учнів (Г.С.Костюк, О.В.Скрипченко, Г.О.Балл, С.Д.Максименко). Наші дослідження ґрунтуються також на положенні О.В.Скрипченка про те, що вивчення структур вищих психічних функцій в їх розвитку дає змогу з'ясувати потенційні можливості окремих компонентів психічного розвитку підростаючої особистості, та її становлення в цілому. Ці потенційні можливості визначаються через механізми зв'язків між психологічними детермінантами, пізнання яких у подальшому відкриє можливість диференціації стадій розвитку пізнавальної сфери підростаючої особистості.

Організація дослідження. Дослідження здійснювалося у три етапи:

На першому етапі (1995-1996 рр.) здійснювався теоретичний аналіз основних напрямків досліджуваної проблеми в зарубіжній та вітчизняній психолого-педагогічній літературі. Розроблялась програма дослідження, формулювались завдання, загальна гіпотеза, визначались теоретичні та методичні підходи.

Другий етап (1996-1998 рр.) характеризується проведенням дослідження з метою виявлення напрямку в пошуках психологічних детермінант навчальної успішності молодших школярів.

На третьому етапі (1998-1999 рр.) опрацьовувалися результати дослідження, формулювалися висновки щодо етапів розвитку моторико-дієвих і пізнавальних детермінант психологічної сфери учнів початкових класів, визначалися домінантні детермінанти структури навчальної успішності молодших школярів.

Для розв'язання поставлених завдань використовувався комплекс теоретичних та емпіричних **методів**: вивчення і аналіз психологічної, педагогічної та філософської літератури з даної проблеми; методики з дослідження мотивів навчання, моторної активності, сприймання, пам'яті, мислення та уваги (в окремих випадках адаптовані до завдань дослідження); усне і письмове опитування вчителів та батьків учнів; спостереження; систематизація та узагальнення отриманих даних; методи статистичної обробки даних.

Експериментальна база: дослідження проводилося на базі ліцею № 157 м.Києва. Дослідженням було охоплено 510 учнів початкових класів, якими виконано 6337 індивідуальних завдань.

Вірогідність і надійність результатів дослідження забезпечувалася: застосуванням системного підходу до вивчення молодшого школяра; методологічною і теоретичною обґрунтованістю вихідних даних дослідження, сукупністю стандартизованих, взаємодоповнюючих, валідних методів, адекватних меті і завданням дослідження, репрезентативністю вибірки, поєднанням кількісного та якісного аналізу отриманих результатів; застосуванням методів математичної статистики.

Наукова новизна дослідження полягає:

- у здійсненні системного підходу до вивчення психологічних детермінант (пізнавальних та моторико-дієвих) навчальної успішності;
- в експериментальній конкретизації мікрорікових та індивідуальних особливостей розвитку психологічних детермінант навчальної успішності молодших школярів: пізнавальних (сприймання ритмічного малюнку інформаційних сигналів, обсягу слухової та зорової пам'яті, логічного мислення, операції узагальнення і навичок автоматизації розумових дій) та моторико-дієвих (моторна активність і властивості уваги);
- у розкритті динаміки внутрішньофункціональних взаємозв'язків структури пізнавальної сфери учнів початкових класів;
- у виявленні домінуючих факторів внутрішньофункціональних структур психологічних детермінант (атенційних та мнемічних) навчальної успішності молодших школярів.

Теоретичне значення дослідження полягає: у поглибленні психологічних знань про особливості пізнавальної сфери навчальної діяльності учнів початкових класів; у розширенні наукових уявлень про динаміку взаємозв'язків внутрішньофункціональних структур моторико-дієвих та пізнавальних детермінант навчальної успішності молодших школярів; у обґрунтуванні напрямків врахування структури пізнавальної сфери з метою підвищення ефективності навчальної успішності учнів 1- 3-х класів.

Практичне значення дослідження полягає: у розробці комплексу методик дослідження пізнавальних та моторико-дієвих детермінант навчальної успішності молодших школярів, які можуть бути використані практичними психологами початкових класів; у використанні результатів дослідження в курсі "Вікової психології" для характеристики психологічних особливостей розвитку пізнавальної сфери молодших школярів, для проведення семінарських і лабораторних занять зі студентами психологічних факультетів педагогічних закладів, у розробці практичних рекомендацій для вчителів початкових класів та психологів із організації навчальної діяльності з урахуванням домінантності детермінант структури навчальної успішності молодших школярів.

Особистий внесок автора полягає: в уточненні рівнів розвитку пізнавальних і моторико-дієвих детермінант навчальної успішності молодших школярів, та у виявленні динаміки взаємозв'язків їх внутрішньофункціональних структур; в установленні домінантних факторів структур психологічних детермінант, що зумовлюють навчальну успішність молодших школярів і дозволяють диференціювати роботу з ними. В публікаціях, надрукованих у співавторстві, використано експериментальні дані автора дисертації.

Апробація результатів дослідження. Основні ідеї та результати дослідження доповідались і отримали схвалення на звітних наукових конференціях викладачів НПУ імені М.П.Драгоманова (м.Київ, 1997-1999 р.р.). Деякі дані були використані авторами у підготовці підручника “Вікова психологія” для характеристики розвитку учня молодшого шкільного віку.

Впровадження результатів дослідження здійснювалося автором у навчально-виховному процесі початкових класів ліцею № 157 м. Києва під час роботи за сумісництвом практичним психологом початкових класів, а також у навчальному процесі факультету іноземної та української філології в НПУ імені М.П.Драгоманова в ході виконання педагогічного навантаження.

На захист виносяться положення про те, що:

- під впливом навчання і віку відбуваються кількісні та якісні зміни у розвитку пізнавальної сфери молодшого школяра; динаміка структур психологічних детермінант навчальної успішності характеризується як зміцненням, так і послабленням взаємозв'язків між окремими психічними функціями та їх групами; у розвитку психологічних детермінант навчальної успішності по-різному проявляються мікрорічкові та індивідуальні особливості молодших школярів;

- навчальна успішність молодших школярів залежить від особливостей розвитку психологічних функцій та їх внутрішньофункціональних структур;

- диференційоване навчання з індивідуальним підходом до засвоєння молодшими школярами навчальних предметів є ефективним за умови врахування мікрорічкових та індивідуальних особливостей розвитку психологічних детермінант навчальної успішності молодших школярів та їх структурних груп на основі внутрішньофункціональних зв'язків.

Структура дисертації: дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури і додатків. Основний зміст дисертації викладено на 146 сторінках. Список літератури нараховує 215 джерел. У роботі вміщено 31 таблицю і 18 рисунків, загальним обсягом 15 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність проблеми та вибір теми, визначено об'єкт, предмет, мету, гіпотезу, завдання і методи дослідження, розкривається наукова новизна, теоретичне і практичне значення дослідження, сформульовані положення, що виносяться на захист, наводяться дані про апробацію, впровадження та структуру роботи.

У **першому розділі** “Науково-теоретичний аналіз проблеми детермінант навчальної успішності підростаючої особистості” представлено теоретичний аналіз проблеми системного дослідження пізнавальних процесів та інших психологічних детермінант, які впливають на навчальну успішність молодшого школяра.

Початок комплексних і системних досліджень у психології співпадає з процесом змін у науковому світі, а саме переходом від диференціації наук до міждисциплінарної співпраці, і пов'язаний з діяльністю філософа О.І.Галича та психолога і педагога К.Д.Ушинського. На початку ХХ ст. системним дослідженням суб'єкта поведінки та вищої нервової діяльності особистості займався В.М.Бехтерев. Б.Г.Ананьєв продовжив роботу у даному напрямку, конкретизуючи теоретичні та експериментальні підходи відносно психічного розвитку людини. У подальшому комплексне дослідження розвитку деяких психічних функцій особистості було предметом вивчення В.М.Андрєєвої, П.П.Блонського, І.С.Булах, Л.М.Бутівченко, М.Д.Дворяшиної, Д.Г.Елькіна, О.Ф.Іванової, Н.А.Кудрявцевої, О.П.Кисіль, С.А.Лукомської, Т.М.Лисянської, М.М.Лили, О.Ф.Рибалко, В.А.Семиченко, Г.К.Середі, О.В.Скрипченка, М.М.Фоменко, А.В.Фурмана, Г.О.Хомич та ін. У зарубіжній психології ідеї, близькі до комплексного дослідження, зустрічаються в працях В.Бенуссі, М.Вертгеймера, С.Вітасека, Х.Еренфельса, К.Коффки, Ф.Крюгера, В.Келера, К.Левіна, А.Мейнонга, Ж.Піаже, Г.Фолькельта та інших.

У даному розділі також висвітлюються погляди дослідників з проблеми детермінованості процесу засвоєння знань. Так, Л.С.Виготський вказував на наявність зв'язку між шкільною успішністю і коефіцієнтом інтелектуальності, до якого включається розвиток мислення, пам'яті,

уяви і всіх тих психічних функцій, які забезпечують пізнання навколишнього світу. Н.О.Менчинська одним із факторів ефективності навчальної діяльності визначає рівень сформованості якості розуму, ставлення до навчання і власне учіння, Г.С.Костюк відмічав важливість мислительних дій та операцій, А.О.Смирнов - процеси систематизації та структурування знань, О.М.Леонтьєв - схематичну наочність, П.І.Зінченко - психологію пам'яті, К.М.Гуревич - загальний та вербальний інтелект, В.В.Клименко - психомоторну активність, А.В.Фурман - рівень пізнавальних і творчих можливостей дитини тощо. Останні розробки з даної проблеми вчених лабораторії навчання інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України вказують на вагомість соціального контексту навчальних задач в діяльності учнів. Проведені окремі дослідження, де з'ясовується вплив ряду психологічних факторів на засвоєння математики учнями 5-6 класів (О.П.Кисіль), вивчення іноземної мови учнями 7-9 класів (М.В.Лила) тощо.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що акцент у розв'язанні проблеми підвищення ефективності навчальної діяльності ставиться переважно на одиничних факторах її структури, що не дозволяє простежити внутрішні міжфункціональні зв'язки і виявити домінантні детермінанти, які обумовлюють навчальну успішність дитини у кожному віковому періоді. На сучасному етапі розвитку психології необхідне розширення системних і комплексних досліджень, що допоможе всебічно врахувати чинники, які впливають на результати навчання і виховання учнів.

На початку систематичного навчання дитини цілком виправдано увага вчителя концентрується на розвитку пізнавальної сфери учнів. Адже в початкових класах перед дитиною відкривається новий світ знань. І саме від інтелектуальної рефлексії - головного новоутворення даного віку, від її становлення та рівня розвитку пізнавальних детермінант, які її обумовлюють, залежатиме вся подальша розумова діяльність дитини і навчальна успішність зокрема.

На основі аналізу літератури і попереднього анкетування вчителів початкових класів, нами були визначені найбільш значущі психологічні детермінанти навчальної успішності молодших школярів: моторна активність, сприймання, пам'ять, мислення, увага.

Одним із перших чинників пізнавальної сфери навчальної діяльності М.Я.Басов, Г.С.Костюк та інші виділяли моторну активність. Як передумову розвитку пізнавальних процесів її розглядали М.М.Ланге, Б.Г.Ананьєв. П.І.Зінченко зазначав, що будь-який психічний процес повинен бути зрозумілий не як механічна сума реакцій організму, а як певна психічна дія що передбачає діяльність. П.Жане пов'язував прості форми пам'яті з рухами та із обов'язковим, під час його здійснення, відчуттям тривалості. Як особливу форму діяльності процес сприймання вивчався О.В.Запорожцем. В.В.Клименку належить думка про те, що мислення вплетене в тканину рухової дії, органічно співіснує з рухами, починається, триває і закінчується в рамках безпосереднього виконання рухового завдання. На основі згаданих положень ми припускаємо, що моторна активність молодших школярів виступає детермінантою їх навчальної успішності.

У психологічній літературі існують положення про зв'язок моторної активності з атенційними явищами (М.М.Ланге, О.Нойман, А.Оллпорт та ін.). На основі даного твердження і власних спостережень за учнями на уроках ми передбачаємо, що моторна активність пов'язана із обсягом, стійкістю і продуктивністю уваги, а, отже, увага виступає моторико-дієвою детермінантою навчальної успішності молодших школярів.

Спираючись на теорію Д.Г.Елькіна про взаємозв'язок здатності точно сприймати часові інтервали і оволодіння студентами грою на музичних інструментах, а також положення Н.Ф.Скрипченко про підвищення ефективності оволодіння молодшими школярами навичкою виразного читання за допомогою засобів музичного малюнку, ми висловлюємо припущення про те, що здатність точно сприймати і відтворювати ритмічний малюнок інформаційних сигналів є значущим фактором для процесу засвоєння знань учнями і оволодіння навичкою техніки читання зокрема, а, отже, виступає детермінантою навчальної успішності молодших школярів.

Використання наочності і великої кількості нової інформації, яку дитина сприймає на слух, виводить на перший план важливість розвитку короткочасної слухової та зорової пам'яті. На основі емпіричного досвіду вчителів та аналізу психологічних досліджень встановлено, що саме

мислительні операції, зокрема, узагальнення, автоматизація розумових дій та логічне мислення виступають найбільш суттєвими чинниками навчальної успішності молодшого школяра.

Визначаючи, таким чином, детермінанти пізнавальної сфери навчальної діяльності, ми не змогли не звернути увагу на мотиви учіння, як одну із важливих детермінант успішного засвоєння знань і одну з провідних складових структури навчальної діяльності взагалі. Хоча дана сфера не була пунктом детального вивчення у нашому дослідженні, нами отримані дані, які можуть бути корисними для подальшого дослідження мотивів учіння.

Теоретичний аналіз проблеми дослідження вимагав уточнення понять “психологічні детермінанти”, “навчальна успішність”, “діапазон індивідуальних відмінностей”.

Під поняттям “психологічні детермінанти” ми розуміємо систему тих психічних процесів і явищ, що обумовлюють і сприяють розвитку навчальної успішності, яка в свою чергу, за свідченням Л.Г.Бабанського і О.В.Скрипченка, включає результативні складові навчальної діяльності учнів. З огляду на проблему нашого дослідження, поняття “навчальна успішність” ми не зводимо до процесу засвоєння знань, умінь та навичок, а розуміємо як: 1) психологічне утворення, що характеризується продуктивною результативністю розв’язування навчального завдання; 2) приховану властивість внутрішньофункціональної структури детермінант пізнавальної сфери; 3) диференційний процес, зумовлений індивідуальними особливостями дитини; 4) внутрішньофункціональну пізнавальну структуру, перебудова якої зумовлюється зміною домінантного фактору.

Під поняттям “діапазон індивідуальних відмінностей” розуміємо динаміку у відхиленнях значення результату від середнього арифметичного, яке також змінюється у процесі розвитку дитини під впливом її навчання. Діапазон може звужуватися або розширюватися. Звуження діапазону свідчить про рівномірність або подібність у групі дітей сформованості чи рівня розвитку деякого психічного процесу, а розширення вказує на наявність відмінностей та індивідуальних особливостей сформованості психічного процесу дітей. Він визначає необхідність використання на даному етапі індивідуального та диференційованого підходу в роботі з дітьми.

Таким чином, аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що залишається нез’ясованою інформаційна вага моторико-дієвих та пізнавальних детермінант навчальної успішності дитини з провідних предметів у початкових класах, а також відкрите питання динаміки домінантності детермінант навчальної успішності протягом навчання дитини у 1-3 класах школи.

У **другому розділі** дисертації “Експериментальне дослідження психологічних детермінант навчальної успішності молодших школярів” описані методи і результати дослідження розвитку моторико-дієвих (моторна активність, увага) та пізнавальних (сприймання, пам’ять, мислення) детермінант навчальної успішності молодших школярів. Виявлено взаємозв’язки психологічних детермінант із навчальною успішністю учнів початкових класів. З’ясовується ієрархія мотивів як детермінант навчальної успішності молодшого школяра.

Кількісні показники розвитку психологічних детермінант навчальної успішності молодших школярів встановлювалися відповідно до якості виконання завдання, яке оцінювалося в балах. При цьому бал утотожнювався з рівнем розвитку детермінанти. Таким чином були визначені загальні тенденції в розвитку моторико-дієвих та пізнавальних детермінант структури навчальної успішності молодшого школяра.

Результати нашого дослідження показали, що з віком та під впливом навчання рівень розвитку простої моторної активності правої і лівої руки молодших школярів зростає. Так, між першим і другим класами моторика правої руки покращується в 1,10 рази, а між другим і третім класами - в 1,11 рази. Рівень розвитку моторики лівої руки між першим і другим класом зростає в 1,13 рази, а між другим і третім класами - в 1,01 рази. Діапазон індивідуальних відмінностей розвитку простої моторної активності правої руки молодших школярів розширюється в другому класі і звужується в третьому, відповідно становлячи у 1-му класі $\pm 16,3$ ум.од., у 2-му $\pm 18,8$ ум.од., у 3-му - $\pm 14,3$ ум.од. Діапазон індивідуальних відмінностей розвитку моторної активності лівої руки молодших школярів звужується в другому класі і помітно розширюється в третьому, відповідно становлячи в 1-му класі - $\pm 15,7$ ум.од., у 2-му $\pm 14,5$ ум.од., і в 3-му $\pm 19,3$ ум.од.

Аналіз результатів одних і тих же дітей протягом двох років дає можливість стверджувати, що між першим і другим класами рівень розвитку простої моторної активності правої руки учнів зростає в 1,08 рази, а лівої - в 1,10 рази. Між другим і третім класами розвиток моторики правої і лівої руки покращується в 1,11 рази. Діапазон індивідуальних відмінностей одних і тих же дітей між першим і другим класами розширюється як у розвитку моторики правої, так і лівої руки. Він становить відповідно від $\pm 16,3$ до $\pm 18,7$ та від $\pm 15,7$ до $\pm 29,4$ (ум.од.). Між другим і третім класами діапазон індивідуальних відмінностей одних і тих же дітей у розвитку моторики правої руки звужується від $\pm 18,8$ до $\pm 15,7$ (ум.од.) а в розвитку моторики лівої руки спостерігається незначне розширення - від $\pm 14,5$ до $\pm 15,6$ (ум.од.).

Результати вивчення сенсомоторних зв'язків у дітей даної вікової категорії свідчать про підвищення їхнього рівня розвитку з віком та під впливом навчання. Оскільки, між першим і другим класами рівень розвитку сенсомоторних зв'язків зростає у 1,8 рази, а між другим і третім - в 1,4 рази. При введенні складнішого кодування, між системами сигналізації і реакцією, з віком ефективність виконання також покращується. Між учнями перших і других класів вона зростає в 1,4 рази, а між другим і третім - в 1,6 рази. Діапазон індивідуальних відмінностей у розвитку сенсомоторних зв'язків має тенденцію до звуження від першого до третього класу.

Результати дослідження стійкості уваги вказують на поступове підвищення рівня розвитку даної властивості психічного явища. Між учнями перших і других класів вона покращується в 1,3 рази, а між другим і третім - в 1,2 рази. Діапазон індивідуальних відмінностей при цьому перебуває у межах від $\pm 0,14$ до $\pm 0,16$ (ум.од.). Рівень розвитку продуктивності уваги між першим і другим класами зростає в 1,8 рази, а між другим і третім - в 1,2 рази. Діапазон індивідуальних відмінностей у розвитку продуктивності уваги в загальному має тенденцію до розширення. Рівень розвитку обсягу уваги молодших школярів між першим і другим класами збільшується в 1,1 рази, а між другим і третім - в 1,4 рази. Діапазон індивідуальних відмінностей у розвитку обсягу уваги учнів має тенденцію до звуження.

Дослідження сприймання, як детермінанти навчальної успішності, свідчать, що точність сприймання і відтворення ритмічного малюнка інформаційних сигналів учнями початкових класів майже не змінюється протягом трьох років навчання. Діапазон індивідуальних відмінностей суттєво розширюється між першим і другим класами від $\pm 1,9$ до $\pm 3,2$ (ум.од.) і дещо звужується між другим і третім класами, - від $\pm 3,2$ до $\pm 2,6$ (ум.од.). Помилка до переоцінки тривалості ритмічного малюнка інформаційного сигналу з віком поступово знижується в 1,1 рази між усіма віковими групами дітей початкової ланки школи. При цьому діапазон індивідуальних відмінностей між першим і другим класами розширюється від $\pm 1,5$ до $\pm 3,2$ (ум.од.), а між другим і третім - звужується від $\pm 3,2$ до $\pm 2,7$ (ум.од.). Помилка до недооцінки тривалості ритмічного малюнка з віком має тенденцію до зростання в 1,3 рази. Діапазон індивідуальних відмінностей протягом всього часу залишається без змін в межах від $\pm 0,5$ до $\pm 0,6$ (ум.од.).

Спостерігається певна тенденція в можливості учнів сприймати і відтворювати ритмічні малюнки інформаційного сигналу. Так, діти, які мають відносно високі успіхи на уроках музики та співів, роблять незначні помилки 0,1-0,4 сек. в бік недооцінки тривалості сигналу, а діти, які мають слабкі успіхи з музики, допускають, як правило, помилки у бік переоцінки тривалості сигналу від 0,5 сек. і більше.

Аналіз отриманих даних в результаті дослідження обсягу слухової і зорової пам'яті свідчить про зростання їх рівня розвитку протягом навчання дитини в молодших класах. За нашими даними, обсяг слухової пам'яті учнів перших класів пересічно становить 4,4 ум.од., в учнів других класів - 6,6 ум.од., а в третьокласників - 6,7 ум.од. Діапазон індивідуальних відмінностей знаходиться в межах від $\pm 1,2$ до $\pm 1,8$ (ум.од.). Дослідження протягом двох років одних і тих же учнів вказує на нерівномірність у характері розвитку обсягу слухової пам'яті. Суттєві зміни в його розвитку під впливом навчання відбуваються у першокласників - він збільшується майже в 2 рази. Діапазон індивідуальних відмінностей у розвитку обсягу слухової

пам'яті протягом навчального року в усіх класах початкової ланки має тенденцію до розширення і перебуває у межах від $\pm 1,2$ до $\pm 2,2$ (ум.од.).

Рівень розвитку обсягу зорової пам'яті молодших школярів також покращується з віком. В учнів першого класу він пересічно становить 7,4 ум.од., в учнів другого класу - 10,2 ум.од., а в третьокласників - 9,1 ум.од. Діапазон індивідуальних відмінностей у даному випадку знаходиться в межах від $\pm 2,3$ до $\pm 1,9$ (ум.од.). Дані, отримані в результаті дослідження одних і тих же дітей протягом двох навчальних років, свідчать про поступовий розвиток обсягу зорової пам'яті.

Дослідження мислительної детермінанти свідчать про те, що з віком та під впливом навчання рівень розвитку логічного мислення молодших школярів має тенденцію до зростання. У першокласників він становить 17,8 ум.од., в учнів других класів - 23,1 ум.од., а в учнів третіх класів - 29,3 ум.од. Діапазон індивідуальних відмінностей при цьому знаходиться в межах від $\pm 8,2$ до $\pm 5,8$ (ум.од.). Протягом навчального року ефективність розвитку логічного мислення в учнів першого класу покращується в 1,3 рази, а в учнів другого класу - в 1,2 рази. В учнів третіх класів суттєвих змін у розвитку логічного мислення упродовж навчального року нами не виявлено. Діапазон індивідуальних відмінностей протягом навчального року значно звужується в учнів перших класів (від $\pm 4,6$ до $\pm 1,3$ (ум.од.)), а в учнів других і третіх класів залишається майже без змін (відповідно становлячи $\pm 5,9$ і $\pm 5,5$ та $\pm 5,8$ і $\pm 5,1$ (ум.од.)).

Вивчення нами стану операції узагальнення дає можливість констатувати поступовий і рівномірний хід її розвитку в учнів початкових класів. Між першим і другим класами вміння узагальнювати покращується в 1,2 рази, а між другим і третім - в 1,04 рази. У діапазоні індивідуальних відмінностей даної мислительної операції спостерігається тенденція до звуження від $\pm 3,7$ до $\pm 2,4$ (ум.од.). Кількість виконання узагальнюючих операцій молодшими школярами за 1 хв. між першим і другим класами зростає в 1,4 рази, а між другим і третім - в 1,1 рази. Але діапазон індивідуальних відмінностей набуває незначного розширення - від $\pm 0,5$ до $\pm 0,7$ (ум.од.).

Також нами була виявлена різниця у розвитку автоматизації розумових дій між усіма віковими групами молодших школярів, яка становить 1,1 рази у бік покращення. Діапазон індивідуальних відмінностей у даному випадку звужується від $\pm 1,8$ до $\pm 0,5$ (ум.од.). Кількість виконання автоматизованих розумових дій за 1 хв. молодшими школярами між першим і другим класами покращується в 1,8 рази, а між другим і третім - в 1,4 рази. Була встановлена залежність автоматизації від ступеня складності завдання, що говорить про наявність у характері даної операції не лише кількісних, а й якісних складових.

Встановлені тенденції у формуванні моторико-дієвих і пізнавальних детермінант навчальної успішності молодших школярів висвітлюють етапи прискорення й уповільнення їх розвитку в дітей даної вікової групи. Тенденції діапазону індивідуальних відмінностей вказують на якісну перебудову психологічних процесів і явищ учнів під впливом навчання.

Завершує систему наших досліджень фрагментарне вивчення мотивів учіння як однієї з детермінант навчальної успішності, в результаті якого нами встановлено, що провідне місце серед мотивів учіння у молодших школярів за експертними оцінками належить тим, які пов'язані із самоціллю (у 1 кл. - 42,6 ум.од., у 2 кл. - 13,9 ум.од., у 3 кл. - 13,0 ум. од.) та антицепцією успіху і уникнення неспіху (відповідно: 19,2 ум.од., 35,2 ум.од., 27,0 ум.од.). Не характерними для даної вікової категорії виявились мотиви "За велінням совісті" (у 1 кл. - 1,4 ум.од., у 2 кл. - 1,5 ум.од., у 3 кл. - 1,4 ум.од.) та "За суспільною потребою" (відповідно: 0 ум. од., 0,3 ум.од., 2,0 ум.од.).

На основі отриманих даних, для виявлення взаємозв'язку між психологічними детермінантами і навчальною успішністю з провідних предметів у молодших школярів нами був проведений кореляційний аналіз. Він дозволив констатувати наявність взаємозв'язку між розвитком простих моторних рухів правої руки й успіхами з математики в учнів перших класів $r=+0,34$. Взаємозв'язок розвитку простих моторних рухів лівої руки із успіхами з письма та техніки читання учнів перших класів знаходиться в межах від $r=+0,23$ до $r=+0,28$. Взаємозв'язки між простою моторною активністю і навчальною успішністю учнів других і третіх класів нами не були виявлені. Взаємозв'язок сенсомоторної активності і техніки читання ($r=+0,34$) був виявлений в учнів перших класів, у дітей других класів існує взаємозв'язок між сенсомоторикою і успіхами з

математики ($r=+0,45$), а в учнів третіх класів взаємозв'язок між сенсомоторикою і успіхами з навчальних предметів існує, але на низькому рівні.

Кореляційний аналіз свідчить про наявність тісного взаємозв'язку між розвитком обсягу уваги і успішністю учнів перших класів з української мови ($r=+0,72$) та з успіхами в оволодінні технікою читання ($r=+0,80$). Взаємозв'язок обсягу уваги з успішністю з математики в учнів першого класу становить $r=+0,38$, в учнів другого класу $r=+0,27$ і в третьокласників $r=+0,45$. Спостерігається взаємозв'язок розвитку стійкості уваги з успішністю з української мови ($r=+0,78$) та з успіхами у оволодінні технікою читання ($r=+0,32$) в учнів других класів. Також виявлений зв'язок між даною властивістю уваги і технікою читання в учнів третіх класів ($r=+0,27$). Найвний зв'язок між продуктивністю уваги і успіхами з української мови в учнів других класів ($r=+0,25$).

Взаємозв'язок обсягу слухової пам'яті із успіхами з математики ($r=+0,33$) та із успіхами з української мови ($r=+0,46$) був виявлений в учнів перших класів; в учнів других класів також простежуються дані взаємозв'язки, але із успіхами з математики вони зміцнюються ($r=+0,45$), а з успіхами з української мови дещо послаблюються ($r=+0,32$). В учнів третіх класів спостерігається взаємозв'язок розвитку обсягу слухової пам'яті з успіхами з української мови, але порівняно з першим і другим класами він перебуває на низькому рівні ($r=+0,24$). Слабо виражений взаємозв'язок обсягу слухової пам'яті з процесом оволодіння технікою читання. У всіх вікових групах дітей початкової ланки школи він досягає лише $r=+0,20$. На відміну від обсягу слухової пам'яті, взаємозв'язок розвитку обсягу зорової пам'яті з успіхами в оволодінні технікою читання чітко виражений в учнів перших класів $r=+0,91$, в учнів других класів - $r=+0,36$ і в учнів третіх класів - $r=+0,47$. Також у першокласників спостерігається взаємозв'язок обсягу зорової пам'яті з успіхами з математики ($r=+0,36$) та з успіхами з української мови ($r=+0,39$). В учнів других класів дані взаємозв'язки послаблюються: з успішністю з математики вони становлять $r=+0,27$, а з успіхами з української мови майже зникають ($r=+0,13$).

Кореляційний зв'язок між розвитком логічного мислення і успішністю з української мови був виявлений в учнів перших класів ($r=+0,57$). В учнів других класів він послаблюється ($r=+0,40$) і майже зникає в третьокласників ($r=+0,18$). Взаємозв'язок розвитку логічного мислення з успіхами учнів з математики і техніки читання існує, але незначний (у межах від $r=+0,22$ до $r=+0,24$) у всіх вікових групах початкових класів. Ясно виражений взаємозв'язок операції узагальнення з успіхами з математики в учнів перших ($r=+0,39$) і других ($r=+0,47$) класів; взаємозв'язок операції узагальнення із успіхами з української мови в учнів перших класів становить $r=+0,34$, других - $r=+0,49$, а третіх - $r=+0,22$. Простежується зміцнення зв'язку даної мислительної операції з успіхами в оволодінні технікою читання. В учнів перших класів він становить $r=+0,30$, в других - $r=+0,37$, а в третьокласників - $r=+0,78$.

Рівень розвитку навичків автоматизації розумових дій знаходиться у тісному взаємозв'язку з успішністю учнів других класів з математики ($r=+0,45$), з успішністю учнів перших і других класів з української мови відповідно ($r=+0,39$ і $r=+0,36$) та з успіхами учнів третіх класів в оволодінні технікою читання ($r=+0,85$).

Зміцнення і послаблення зв'язків вказують на внутрішні якісні зміни у структурі пізнавальної сфери навчальної діяльності.

В узагальненому вигляді отримані результати свідчать, що:

1) рівень розвитку обсягу уваги визначає навчальну успішність з усіх перерахованих предметів протягом навчання дитини в початкових класах, але, впершу чергу, з української мови і техніки читання у 1-му класі та математики і техніки читання у 3-му класі;

2) стійкість уваги має вплив на успішність з математики учнів третіх класів і успішність з української мови в учнів других класів;

3) рівень розвитку обсягу слухової пам'яті має суттєвий вплив на навчальну успішність з математики в учнів других класів і української мови в учнів перших класів, а рівень розвитку обсягу зорової пам'яті - на успішність з української мови в учнів перших класів і техніки читання в учнів перших і третіх класів;

4) рівень розвитку логічного мислення визначає навчальну успішність з української мови в учнів перших класів.

					В				
1	матем.	0,89	-	0,59	0,34	0,51	0,59	0,41	0,32
	укр.мов.	0,98	-	-	-	0,54	0,59	0,48	0,31
	тех.чит.	0,89	-	-	-	-	0,74	0,40	-
2	матем.	0,69	-	-	-	0,64	0,54	0,37	0,31
	укр.мов.	0,66	0,68	0,56	-	0,58	-	0,40	-
	тех.чит.	-	0,59	-	0,49	-	0,57	0,37	-
3	матем.	0,71	0,49	-	-	-	-	-	-
	укр.мов.	-	-	-	-	0,64	-	-	-
	тех.чит.	0,68	0,40	-	-	0,59	0,69	0,16	-

Таким чином, результати факторного аналізу вказують на те, що у формуванні успішності з математики молодших школярів головну роль відіграє розвиток обсягу уваги. Другу позицію за інформативністю займають фактори стійкості і продуктивності уваги. Потужність впливу рівнів розвитку обсягів короточасної слухової і зорової пам'яті відмічається у першому і другому класах. А саме: в першому класі суттєве значення має рівень розвитку обсягу зорової пам'яті, а в другому - обсягу слухової пам'яті.

Успішність молодших школярів з української мови зумовлюється впливом різних факторів. У першому класі відмічається потужність впливу розвитку обсягу уваги, в другому - стійкості уваги, а в третьому класі генеральності набуває рівень розвитку обсягу слухової пам'яті. Спостерігається деяка константність у побудові плеяди детермінант, але до третього класу послаблюються внутрішньофункціональні зв'язки даної структури.

Найбільш інформативними в процесі формування успішності в оволодінні технікою читання молодшими школярами виявились рівень розвитку обсягу і стійкості уваги та обсягу зорової пам'яті. Найявний певний вплив розвитку логічного мислення на формування успішності всіх трьох предметів, з тією лише різницею, що на успішності з математики й української мови він позначається в першому і другому класах, а з технікою читання пов'язаний протягом трьох років початкової школи, що свідчить про необхідність достатнього рівня розвитку даної детермінанти пізнавальної сфери дитини.

У **висновках** дисертації підводяться підсумки теоретико-експериментальної роботи. На основі отриманих результатів формулюються та узагальнюються головні висновки, що підтверджують гіпотезу дослідження, накреслюються перспективи подальшого вивчення проблеми:

1. Необхідність підвищення ефективності навчальної успішності молодших школярів вимагає розширення системного вивчення її моторико-дієвих та пізнавальних детермінант.

2. Процес розвитку пізнавальної сфери молодшого школяра має гетерохронний характер, що проявляється в кількісних і якісних змінах психологічних детермінант навчальної успішності учнів:

а) у розвитку простої моторної активності та сенсомоторики відбуваються зрушення у бік зростання в учнів 1-3-х класів;

б) з віком та під впливом навчання відбувається поступове підвищення рівня розвитку стійкості та продуктивності уваги учнів початкових класів. У процесі розвитку обсягу уваги в учнів перших і других класів спостерігається уповільнення темпу, яке змінюється прискоренням в третьому класі;

в) точність сприймання і відтворення ритмічного малюнку інформаційних сигналів в учнів молодших класів майже не змінюється протягом трьох років навчання;

г) суттєве покращення в розвитку обсягу слухової і зорової пам'яті відбувається на першому році навчання дитини в школі, а в подальшому темпи розвитку дещо уповільнюються;

д) протягом навчання дитини у початкових класах зростає ефективність її процесу логічного мислення, операції узагальнення та автоматизації розумових дій;

е) мотив як детермінант успішності навчальної діяльності молодшого школяра диференціюється на ряд категорій, які мають різну “силу” впливу на навчальні успіхи дитини, де провідне місце займають мотиви, пов’язані із самоціллю та із антицепцією успіху й уникненням неуспіху.

3. Домінантними факторами навчальної успішності учнів початкових класів є атенційні та мнемічні детермінанти.

4. Індивідуальні відмінності у розвитку психологічних детермінант навчальної успішності, внутрішньофункціональні зміни у структурі пізнавальної сфери, динаміка інформаційної ваги психічних факторів навчальної успішності молодших школярів зумовлюють необхідність диференційованого та індивідуального підходу до учнів у побудові процесу навчання на основі встановлених закономірностей. У вирішенні проблеми неуспішності з математики слід звернути увагу на рівень розвитку в учнів першого класу обсягу і продуктивності уваги та обсягу зорової пам’яті; в учнів другого класу - обсягу уваги та обсягу слухової пам’яті, а в третьокласників успішне оволодіння математикою передбачає врахування рівня розвитку обсягу і стійкості уваги. Успішність з письма в учнів перших класів пов’язана з тенденціями у розвитку обсягу уваги і майже в однаковій мірі від обсягів зорової і слухової пам’яті, що зумовлює однакову значущість впливу наочної і слухової інформації. Збільшення обсягу граматичної інформації в учнів другого класу вимагає підвищення рівня стійкості і обсягу уваги. А в третьому класі найбільш значущим у виконанні граматичних завдань є обсяг слухової пам’яті. Процес оволодіння навичками техніки читання у всіх вікових групах спирається на рівень розвитку обсягу уваги і обсягу зорової пам’яті, які складають основу успіху в даній діяльності.

Практичне використання цих та інших рекомендацій, що випливають з проведеного дослідження, значно звужить коло пошуків психологічних причин невстигання дитини з навчальних предметів у початкових класах.

Результати практичної роботи в школі підтвердили важливість впровадження у початковій ланці освіти систематичного контролю за розвитком пізнавальних процесів молодших школярів, оскільки на даному етапі формуються основи подальшої навчальної діяльності дитини.

Наші подальші дослідження в даному напрямку передбачають виявлення взаємозв’язку між моторико-дієвими, пізнавальними та мотиваційними детермінантами навчальної успішності молодших школярів.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях автора:

1. Волошина В.В. Сприймання і відтворення коротких звукових сигналів учнями 1-3 класів та їх успішність з читання і музики // Психологія. Збірник наукових праць. - К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 1998.-Вип.1.- С.115-118.

2. Лиля М.М., Андріяшина Н.В., Волошина В.В. Теоретичні підходи до дослідження уваги в процесі навчальної діяльності учнів //Психологія. Збірник наукових праць. - К.:НПУ імені М.П.Драгоманова, 1998. - Вип.1.-С.118-123.(30%)

3. Волошина В.В. Комплексне дослідження розвитку обсягів короткочасної пам'яті та уваги у дітей 6-9 років //Психологія. Збірник наукових праць. - К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 1998.- Вип.1. - С.123-127.

4. Волошина В.В. Психологічні детермінанти парціальної успішності молодших школярів. //Психологія. Збірник наукових праць.-К.:НПУ імені М.П.Драгоманова, 1999. - Вип.1(4).- с.111-113.

5. Посібник з психології та педагогіки для проведення практичних робіт при використанні психодіагностичних методик: На допомогу викладачам, студентам, шкільним психологам та шкільним лікарям /Укл.СкрипченкоО.В., Скрипченко Л.О., Співак Н.В., Андріяшина Н.В., Вовчик-Блакитна О.О., Волошина В.В.- К., 1997 - 93с.(16%)

6. Волошина В.В. Динаміка структурних змін психологічних детермінант навчальної успішності молодших школярів // Змістовні засади професійної підготовки соціально-педагогічних працівників. Збірник наукових праць.- Кам'янець-Подільський, 1999.- Вип.1.- с.77-81.

7. Волошина В.В. Пізнавальні - психологічні детермінанти навчальної успішності молодших школярів// Особистість і трансформаційні процеси у суспільстві. Психолого - педагогічні проблеми сучасної освіти. Матеріали III Харківських Міжнародних психологічних читань. Частина 3.-Харків, 1999.- с.28-31.

Волошина В.В. Психологічні детермінанти навчальної успішності молодших школярів .- Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07.- педагогічна і вікова психологія.- Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 1999.

Досліджувались особливості психологічних детермінант навчальної успішності молодших школярів. Одержані показники розвитку простої моторної активності, сприймання інформаційних сигналів, обсягів короткочасної слухової і зорової пам'яті, логічного мислення і деяких мислительних операцій та властивостей уваги, а також рівень сформованості мотиваційної сфери як однієї з детермінант навчальної успішності. Виявлені внутріфункціональні зв'язки між цими психічними детермінантами, встановлені мікрівікові та індивідуальні відмінності в досліджуваних психологічних явищах, вплив динаміки їхнього розвитку на навчальну успішність молодших школярів. Розроблені практичні рекомендації шкільним психологам, вчителям початкових класів та методистам з підвищення успішності молодших школярів на основі врахування домінантності психологічних детермінант.

Ключові слова: комплексне дослідження, психологічні детермінанти, пізнавальні процеси, мотиви, моторна активність, сприймання, пам'ять, мислення, увага, факторна вага, внутріструктурні зв'язки, інтеграція, диференціація, навчальна успішність.

Волошина В.В. Психологические детерминанты учебной успеваемости младших школьников. - Рукопись.

Дисертація на соискание учёной степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07.-педагогическая и возрастная психология.-Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 1999.

Тема школьной успеваемости с 60-ых годов XX века не уступает своих позиций по актуальности в сравнении с другими психолого-педагогическими проблемами. Существует ряд фундаментальных работ, в которых отмечается влияние определённых факторов на повышение эффективности учебной деятельности школьников. Однако, анализ существующих исследований свидетельствует о недостаточной изученности проблемы, в частности, относительно системного подхода к комплексному изучению развития моторных, перцептивных, мнемических, мыслительных и других функций как детерминант учебной деятельности учащихся начального звена средней школы. О важности решения данной проблемы в младшем школьном возрасте свидетельствует и факт появления интеллектуальной рефлексии при изменении ведущей деятельности младшего школьника, которые выступают основой дальнейшего интеллектуального развития подрастающей личности. Всё это требует системного изучения структуры моторико-действенной и познавательной области учебной деятельности с определением доминантных факторов в каждом микровозрастном периоде. Поэтому, цель нашего исследования заключается в определении и систематизации микровозрастных внутрифункциональных структур психологических детерминант и их взаимосвязи с учебной успеваемостью младших школьников.

Исходя из анализа психолого-педагогической литературы по данной проблеме, мы можем сделать вывод, что учебная успеваемость включает результативные компоненты учебной деятельности, выступает латентным явлением познавательного аспекта в структуре этой деятельности (функциональной системы), проявляется в результате выполнения учебного задания, а также формируется в зависимости от направления познавательной деятельности и дифференцируется относительно индивидуальным отличиям ребёнка.

В результате анализа литературных источников и предварительного анкетирования учителей начальных классов нами были определены психологические детерминанты успеваемости

младших школьников, а также получены показатели их развития, которые раскрыли количественную и качественную стороны внутренних изменений процесса усвоения знаний учениками. Количественные показатели развития простой моторной активности правой руки учеников между первым и вторым классами увеличивается в 1,10 раза, а между вторым и третьим - в 1,11 раза. Моторика левой руки между первым и вторым классами улучшается в 1,13 раза, а между вторым и третьим - в 1,01 раза. Наблюдаются некоторые различия в динамике диапазона индивидуальных отличий в развитии моторики правой и левой руки младших школьников. Результаты исследования аттенционного явления свидетельствует о его постепенном росте у детей начальных классов. Устойчивость внимания между первым и вторым классами улучшается в 1,3 раза, а между вторым и третьим - в 1,2 раза. Диапазон индивидуальных отличий при этом расширяется. Уровень развития продуктивности внимания между первым и вторым классами увеличивается в 1,8 раза, а между вторым и третьим - в 1,2 раза. Диапазон индивидуальных отличий имеет тенденцию к расширению. Уровень развития объема внимания младших школьников между первым и вторым классами улучшается в 1,1 раза, а между вторым и третьим - в 1,4 раза. Диапазон индивидуальных отличий в данном случае сужается. Точность восприятия ритмического рисунка информационных сигналов в учеников начальных классов существенно не изменяется на протяжении трёх лет обучения. Диапазон индивидуальных отличий заметно расширяется между первым и вторым классами. Объем слуховой памяти между первым и вторым классами улучшается в 1,53 раза, а объем зрительной памяти в этом же возрасте увеличивается в 1,38 раза и остаются почти на прежнем уровне в учеников третьих классов. Диапазон индивидуальных отличий в развитии этой детерминанты не значителен. Количественный показатель развития логического мышления в учеников начальных классов свидетельствуют о постепенном и равномерном его становлении с наличием значительного расширения диапазона индивидуальных отличий в формировании. Также рассматривается уровень сформированности мотивационной сферы как одной из детерминант структуры учебной успеваемости.

Нами обнаружены внутрифункциональные связи между этими психическими детерминантами, которые свидетельствуют о наличии конвергентных процессов в познавательной сфере ребёнка, а именно между аттенционными и мнемическими функциями его психической деятельности. Обнаруженные внутрифункциональные изменения в структуре исследованной сферы младшего школьника неоднозначно влияют на успеваемость ученика с программных предметов, перестраивая министруктуры каждого предмета на протяжении всей учебной деятельности школьника. На основе корреляционного и факторного анализов нами установлена доминантность аттенционных и мнемических детерминант в структуре этой деятельности. Также выявлено, что на формирование успеваемости по математике младших школьников, в первую очередь, влияет уровень развития объема внимания. Успеваемость по украинскому языку зависит от уровня развития объема, устойчивости внимания и объема слуховой памяти. Структура успеваемости по технике чтения в младших школьников определяется доминантностью объема, устойчивости внимания и объема зрительной памяти.

Ключевые слова: комплексное исследование, психологические детерминанты, познавательные процессы, мотивы, моторная активность, восприятие, память, мышление, внимание, факторный вес, внутрискруктурные связи, интеграция, дифференциация, учебная успеваемость.

Voloshina V.V. Psychological determinants of educational progress of younger schoolchildren.- Manuscript.

Dissertation Applied for receiving Candidates of Psychological Sciences. Field of specialisation 19.00.07 - Pedagogical and Age Psychology. Ukrainian State Teachers' Training University named after M.P.Dragomanov, Kyiv, 1999.

The author got indexes of the development of simple motive activity, perception of informative signals, extetings of short-term auditory and visual memory, logical thinking, some abstract thought operations and attentional virtues. The level of motivational sphere forming is considered as one of the

determines of educational progress. The innerfunctional connections between psychic determinants are revealed and microage and individual differences in the investigated psychological phenomena which are also determined. It is determined also an influence of the dynamics of their development on the educational progress of younger schoolchildren. The practical recommendations for school psychologists, teachers of elementary classes and methodologists are worked out as well.

Key words: complex research, psychological determinants, cognitive processes, motion activities, perception, memory, cogitation, attention, factorial significance, introstructural links, integration, differentiation, pupil's proficiency.